

УДК 377.3:37.04

Юлія Сиверин

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ЗВ'ЯЗКУ
ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

Загальна стратегія розвитку професійної освіти в нових економічних, соціальних і політичних умовах передбачає максимальне врахування сучасних вимог суспільства, в якому житиме і працюватиме нове покоління. У зв'язку з постійним підвищенням вимог до кваліфікації та професіоналізму фахівців на ринку праці в Національній доктрині розвитку освіти визначено, що головна увага професійної освіти має бути зосереджена на підготовці фахівців нового покоління – творчо мислячих, високо освічених, здатних на наукових засадах виконувати свою діяльність. Сьогодні все частіше при оцінці ділових якостей людини використовують поняття “компетентність”. Висока професійна компетентність особистості вважається гарантом її конкурентоспроможності, забезпечує мобільність в умовах ринку, високий рівень соціального захисту. Це вимагає розроблення інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців з урахуванням вимог конкретних галузей господарства, зокрема зв'язку.

Дослідженню проблеми компетентнісного підходу до навчання присвятили свої праці такі вчені: В. Байденко, Н. Бібік, В. Безпалько, Е. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мігіна, О. Овчарук, Л. Петровська, Л. Пуховська, М. Розова, О. Савченко, Г. Терещук, А. Хуторський, В. Шапкін. Проблема формування професійної компетентності фахівців сфери зв'язку є малодослідженою і потребує використання нових підходів до її вирішення. Тому метою статті є висвітлення проблеми формування професійної компетентності фахівців сфери зв'язку: уточнення категоріального апарату, висвітлення структури професійної компетентності, виявлення педагогічних умов і чинників, що впливають на формування професійної компетентності.

Нині компетентність є однією з найбільш соціально бажаних якостей особистості, на вивченні якої зосереджені значні наукові сили в усьому світі. Разом із тим, констатується, що у визначенні компетентності сьогодні немає однозначності. Виходить так, що вчені, виділяючи форми, типи, рівні, види компетентності, мають досить таки інтуїтивне уявлення про неї. Тому поняття “компетентність” потребує першочергового розгляду. Усереднене розуміння компетентності базується на його вихідному значенні, що бере початок від латинського поняття “*competens*” – відповідний, на-

лежний, здатний. У свою чергу поняття “компетентність” нерозривно пов’язане з терміном “компетенція”, який фіксує коло повноважень, що надаються законом, статутом, певним юридичним актом конкретному органу чи посадовій особі, а також досвід, знання в певній області. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати компетентність у певній сфері діяльності.

У широкому значенні компетентність в основному розуміється як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві й інтегруватися в нього. Поряд із цим компетентність розглядається в якості діяльній характеристикі, як міра інтегрованості людини в діяльність. А це передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів.

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері. Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності. Компетентнісна в окремій галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь і ефективно діяти в ній [2, с. 2].

Формування компетентності входить у загальний контекст формування особистості. Тому важливим аспектом розуміння компетентності є її оцінно-світоглядна спрямованість, що характеризує людину як суб’єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільного розвитку праці. Тут враховується здатність людини давати кваліфіковані судження, приймати адекватні та відповідні рішення в проблемних ситуаціях, планувати і здійснювати дії, які приводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей.

У професійній освіті розглядається поняття “професійна компетентність”, яке використовується для визначення достатнього рівня кваліфікації та професіоналізму фахівця. Міжнародний департамент стандартів для навчання й освіти визначає професійну компетентність як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. Тому під професійною компетентністю може розумітися стійка здатність виконувати певний вид діяльності, яка включає такі аспекти: професійна придатність, професійні здібності, професійна мобільність, професійна майстерність, професійне самоствердження та професіоналізм.

Професійна придатність – наявність природних задатків і здібностей, необхідних для успішного формування та динамічного співвідношення якостей особистості, які забезпечать високий рівень навчання і праці. Професійна придатність має складну психологічну, біологічну і фізіологі-

чну структуру. У психологічному компоненті структури профпридатності провідну роль відіграють професійна мотивація та професійні здібності. Від них залежить якість навчання і праці, відповідність чи невідповідність робітника вимогам професії. Розуміння професійної придатності як відповідності між людиною і професією ставить у центрі уваги особистість, вивчення і розвиток її як суб'єкта пізнання, спілкування і праці.

Професійні здібності – здібності, що формуються під час професійного навчання і розвиваються у ході професійної адаптації та трудової діяльності. Професійні здібності формуються на основі задатків, загальних та спеціальних здібностей і включають їх елементи у свою структуру в перетвореному вигляді. Вагомою є відмінність між поняттями “здібність” і “підготовленість”. Підготовленість – це комплекс набутих знань, умінь, навичок, якостей, що дозволяють успішно виконувати певний вид діяльності. Професійні здібності є передумовою формування підготовленості, досягнення того чи іншого рівня професійної майстерності, сам факт наявності яких свідчить про високі здібності.

Професійна мобільність – можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність чи змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою загальних професійних прийомів і вміння ефективно їх застосовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях виробництва та відносно легко переходити від одного виду діяльності до іншого. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних засобів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії. В умовах швидких змін техніки та технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури фахівця.

Професійна майстерність – високий рівень діяльності у процесі виконання свої обов'язків, проявляється в точних, безпомилкових діях фахівця, у творчому використанні та застосуванні ним своєї підготовленості, передусім у складних ситуаціях. Внутрішньою основою професійної майстерності є система знань, умінь, навичок, якостей, що відповідають професії, її цілям і завданням. Професійні знання фахівця характеризуються усвідомленістю, широтою, міцністю, гнучкістю, глибиною, готовністю до правильного використання їх при зміні ситуацій трудової діяльності. Професійна майстерність базується на основі навичок. Володіючи навичками, фахівець має можливість зосередитися на головному, проявити творчість у своїй діяльності, виконувати її з високими якісними і кількісними показниками. Фахівцю необхідні навички використання і застосування засобів своєї діяльності, навички спілкування і взаємостосунків, спільних дій, навички спостереження й інші. Навич-

ки фахівця повинні бути міцними, гнучкими, різноманітними, охоплювати важливі операції, типові для даної спеціальності. Вміння найбільш яскраво проявляються в успішному використанні знань і навичок, у правильному застосуванні їх у нових складних обставинах. На відміну від навичок, вміння вимагає чіткого самоконтролю, активності свідомості, володіння загальними засобами виконання різних завдань. Формування умінь вимагає усвідомлених вправ із застосування знань і навичок у поступово ускладнюваних ситуаціях, систематичного співвідношення теоретичної та практичної підготовки.

Професійна майстерність як високий і стійкий рівень виконання трудових завдань опирається на достатньо розвинуті розумові здібності, мотиви його поведінки, вольові якості та здібності. Будь-яка професійна творчість відрізняється своєрідністю. Так, наприклад, у процесі технічної творчості інженер, виходячи із загального розуміння завдання, вивчає технічну літературу, спостерігає за роботою техніки в різноманітних умовах. Поступово утворюється образ схеми конструктивного вирішення завдання. Настає нова стадія творчості – пошуки конкретного технічного втілення схеми цього рішення. Висуваються припущення, відбувається їх перевірка, складаються варіанти креслень, робляться розрахунки, утворюються моделі. Поступово розумове і практичне експериментування, комбінування технічних знань і образів приводять до предметного втілення винаходу.

Професійне самоствердження – потреба і прагнення відповідати професійним вимогам і суб'єктивному професійному ідеалу, реалізувати свої можливості та досягати певних результатів у навчальній і трудовій діяльності, спілкуванні, отримати визнання оточуючих, утвердити свій професійний образ “Я” і себе у своїй думці. Динаміка професійного самоствердження відображає зміни професійного самопізнання, перехід від диференційного усвідомлення в собі окремих професійно значущих якостей до інтегрального, цілісного усвідомлення себе в ролі суб'єкта професійної діяльності. Психологічними умовами формування професійного самоствердження, за даними Л. Гаврилової, є: посилення професійної мотивації, наявність сучасної моделі професії у свідомості, внутрішнє прийняття вимог професії, адекватна самооцінка своїх особистісних якостей, можливостей, здібностей, позитивне ставлення до себе як до майбутнього професіонала, оволодіння вербальними і невербальними засобами спілкування, накопичення досвіду виконання професійних завдань.

Професіоналізм – висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм дає можливість досягати значних якісних і кількісних результатів праці при мінімальних затратах фізичних і розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань. Професіоналізм фахівця проявляється в систематичному

підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти підвищення вимог громадського виробництва та культури. Вивчаючи професіоналізм, акмеологи виділяють особливу роль у ньому самодіагностики, самокорекції, саморозвитку, самомотивації. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно важливих якостей особистості, її спеціальних здібностей [6, с. 232-238].

Аналіз педагогічних джерел надав можливість виявити різноманітні підходи до загальної класифікації структури професійної компетентності фахівця. У рамках міжнародних проектів була зроблена спроба визначити набір компетентностей, спільних для всіх ВНЗ. Спочатку був складений список 85 компетентностей, найзначущіших для ВНЗ. За робочою класифікацією їх було поділено на 3 категорії: інструментальні, міжособистісні та системні. Однак це не була остаточна класифікація компетентностей. Радою Європи визначено п'ять груп ключових компетентностей, які у процесі навчання має опанувати молодь: політичні та соціальні компетентності; компетентності, що визначають здатність до життя у багатокультурному і багатосоціальному суспільстві; компетентності, що визначають володіння усним і писемним спілкуванням, у тому числі іноземними мовами; компетентності, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства (володіння новими технологіями, вміння їх застосовувати); компетентності, що реалізують здатність і бажання неперервної, впродовж усього життя освіти [4, с. 38-39].

Україна в основу розробки державних стандартів вищої школи поклала компетентнісний підхід, визначивши пріоритетними такі компетентності: соціально-особистісні, загальнонаукові, інструментальні, професійні (загальнопрофесійні, спеціально-професійні). У ході розробки міжнародного проекту "Освітня політика й освіта – "рівний рівному" (Національна академія педагогічних наук України), його автори Н. Бібик, О. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина, О. Савченко, С. Трубачева, Л. Парашенко визначили систему компетентностей таким чином: *ключові*, тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, які визначають як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язувати відповідні проблеми; *загальногалузеві* – їх набуває учень впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі упродовж усього періоду навчання; *предметні компетентності* – їх набуває учень впродовж вивчення того чи іншого предмета у процесі навчання [5, с. 66].

У межах даного дослідження потребує уточнення структура професійної компетентності фахівців сфери зв'язку.

В. Петрук визначає такі складові професійної компетентності фахівців технічних спеціальностей: *мотиваційна компетенція* – розглядається як

усвідомлення мотивів щодо якісного здійснення професійної діяльності, а отже, для набуття необхідних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня; *когнітивно-творча компетенція* – розглядається як здатність творчо набувати знання, вміння, навички, мати творчий потенціал самоосвіти і саморозвитку, що визначає спроможність студента до успішної творчої діяльності; *комунікативна компетенція* – базується на здатності спілкуватися, комунікабельності, знанні методів взаємодії та їхнього ефективного використання у процесі роботи за фахом [3, с. 65].

На основі узагальнення літературних джерел із проблеми дослідження нами визначено **структуру** професійної компетентності майбутніх фахівців сфери зв'язку, що має ряд компонентів. **Компетентність у сфері професійної діяльності** – наявність системи професійних знань, спроможність інтеграції знань у нових ситуаціях, здатність до ефективних розв'язань традиційних і нетрадиційних технічних завдань, спроможність аналізувати технічну документацію, у тому числі складену іноземними мовами, спроможність досліджувати та вдосконалювати об'єкти та засоби зв'язку, здатність до постійного підвищення професійного рівня. **Інформаційно-технологічна компетентність** – уміле використання технічних засобів, раціональне співіснування з техносферою, критичне ставлення до техносфери, володіння інформаційними технологіями, здатність постійно підвищувати освітній рівень. **Соціально-комунікативна компетентність** – професійна мобільність, творчий підхід до роботи з колективом, знання основ конфліктології, здатність суміщення власних інтересів і потреб підприємства та суспільства, позитивна установка щодо себе й оточуючих, готовність до взаєморозуміння та взаємодії у комунікації та стосунках, здатність до обговорення та прийняття спільних рішень, здатність брати відповідальність за їх реалізацію на себе, здатність уникати конфліктів, толерантно розв'язувати їх між іншими учасниками виробничого колективу. **Автономізаційна компетентність** – здатність до саморозвитку, самовизначення, конкурентоспроможності, адекватна самооцінка, впевненість у собі, самоконтроль, високий рівень мотивації до досягнень, визнання необхідності неперервної освіти впродовж життя. **Виробничо-діяльнісна компетентність** – знання посадових інструкцій згідно з кваліфікацією фахівця, обізнаність із вимогами, функціями, правами, обов'язками, знання основ етикету.

Основними критеріями набуття таких компетентностей майбутніми фахівцями сфери зв'язку є успішність у навчальній діяльності й особистісний розвиток кожного студента.

У контексті дослідження нами виокремлено чинники, які впливають на формування професійної компетентності. Її змістове наповнення зумовлюється багатьма зовнішніми та внутрішніми чинниками: до зовнішніх чинників відносяться рівень розвитку технології, науки, техніки, освіти, суспільне замовлення, що відображає загальний рівень розвитку суспільства; до внутрішніх чинників відносимо рівень таких особистісних якостей, як мотивація досягнення успіху, рівень самооцінки особистості [1, с. 28].

Ефективність процесу формування професійної компетентності майбутнього фахівця сфери зв'язку забезпечується низкою умов.

Згідно з А. Троцькою, умовами формування професійної компетентності є: *організаційно-управлінські* (навчальний план факультету, семестрові графіки, складання розкладу, визначення критеріїв рівня компетентності, матеріально-технічне забезпечення навчального процесу); *навчально-методичні* (відбір змісту занять, інтеграція різних курсів, виділення провідних ідей); *технологічні* (контрольно-оціночні, організація активних форм навчання, визначення груп вмінь, які включені в поняття компетентності, використання інноваційних технологій); *психолого-педагогічні* (здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання мотивації навчання, визначення критеріїв компетентності, рефлексивно-оцінюючий етап кожного заняття) [7, с. 2-3].

Комплекс умов, що забезпечують ефективність формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери зв'язку, передбачає: відповідність організації та змісту навчально-виховного процесу вимогам сучасного ринку інженерної праці; організацію системи науково-технічного партнерства навчальних закладів із базами виробничої практики студентів; реалізацію структурно-логічних міжпредметних зв'язків, що забезпечують інтегративність природничонаукової, психолого-педагогічної, спеціально-інженерної, соціально-економічної, інформаційно-комп'ютерної підготовки у варіативних формах навчальної та позанавчальної діяльності студентів; сформованість професорсько-викладацького складу та його готовність до співпраці у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців; пріоритетність проблемно-діяльнісних, проектно-дослідницьких, інтеграційно-модульних професійно-освітніх технологій; самоосвітню діяльність студентів у сфері практико-прикладних методів; взаємодію варіативних форм позааудиторної навчальної професійно-практичної та науково-дослідної роботи із застосуванням комп'ютерних технологій; активне залучення студентів до науково-технічних досліджень, проектів у період виробничої практики; педагогічний моніторинг особистісного просування студентів у процесі формування професійної компетентності.

Для розвитку комунікативного компонента доцільне проведення ділових ігор, тренінгів, імітаційних ігор тощо. Набагато складніше створити умови для зростання і розвитку автономізаційної складової професійної компетентності, її можна лише ініціювати і підтримувати.

Отже, процес формування професійної компетентності фахівця сфери зв'язку під час фахової підготовки буде утворюватися на основі структурно-логічних міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін, які сприяють інтеграції знань, спрямованих на усвідомлення соціальної, професійної та особистісної значущості професійної діяльності фахівця сфери зв'язку, на опануванні системою професійних знань і вмінь і стає можливим завдяки забезпеченню певних умов: створення компетентнісної моделі фахівця; визначення цілей і завдань навчальних курсів на базі компетентнісної моделі фахівця; розробки компетентнісно зорієнтованих програм фахових дисциплін, де до кожного модуля поданий перелік компетентностей, які формуються через його опанування; проектування викладачем навчального процесу, яке передбачає розробку змісту лекцій, завдань для самостійної роботи студентів, навчальних проєктів проблемного характеру (технологія проблемного навчання); використання методів навчання, що моделюють зміст діяльності фахівця сфери зв'язку: технологія інтерактивного навчання; проектування навчальної діяльності студентів як поетапної самостійної роботи, скерованої на розв'язання проблемних ситуацій в умовах групового діалогічного спілкування за участю викладача (технологія проєктного навчання, інформаційні технології); особистісного включення студента в навчальну діяльність (контекстне навчання).

Таким чином, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена важливістю формування професійної компетентності у майбутніх фахівців сфери зв'язку і визначається специфікою їх професійних обов'язків, а також необхідністю формування в новій генерації спеціалістів системи професійних особистісних якостей і знань. Подальшими напрямками дослідження є узагальнення та більш глибоке уточнення категоріального апарату, виявлення і класифікація різних видів професійної компетентності, створення моделі формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери зв'язку.

1. *Дибкова Л. М.* Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / *Л. М. Дибкова.* — Житомир, 2005. — 311 с.
2. *Зимняя И. А.* Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / *И. А. Зимняя.* — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 42 с.
3. *Петрук В. А.* Концептуальні підходи до формування базових професійних компетентцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей / *В. А. Петрук* // Модерні-

- зачія освіти: пошуки, проблеми, перспективи : Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 28-31 травня, 2077 р. — Масандра : ІПТО, 2007. — С. 64—66.
4. *Побірченко Н. А.* Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / *Н. А. Побірченко* // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методологічного семінару. — К. : Педагогічна думка, 2009. — 360 с., табл.
 5. *Пометун О. І.* Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / *О. І. Пометун* // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та сучасні перспективи / За заг. ред. *О. В. Овчарук*. — Київ, 2004. — С. 66-72.
 6. Психологический словарь-справочник / под. ред. *М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович*. — Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. — 576 с.
 7. *Троцкая А. И.* Педагогические аспекты формирования профессиональной компетентности будущего педагога / *А. И. Троцкая* // ТОТЭМ — портал технологического образования. — 2006. — 20.06. — С. 1—4. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://totem.edu.ru/content/view/56/30>

Стаття надійшла до редакції 23.05.2012

Ю. Сиверин

Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов отрасли связи как педагогическая проблема

Исследуется проблема формирования профессиональной компетентности специалистов в области связи: уточняется категориальный аппарат, представлена структура профессиональной компетентности, выявлены педагогические условия и факторы, влияющие на формирование профессиональной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, специалист отрасли связи, структура профессиональной компетентности.

Yu. Syveryn

Formation of Professional Competence of Future Communication Sphere Specialists as a Pedagogical Problem

The article researches the problem of professional competence formation of communication sphere specialists. The author specifies categorical apparatus, shows the structure of professional competence, and reveals pedagogical conditions and factors effecting the formation of professional competence.

Key words: professional competence, professional training, communication sphere specialist, structure of professional competence.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Л. Б. Лук'янова